

Váczy János

Kazinczy szolgálatában

Váczy János dr. tanár, könyvtáros és irodalomtörténész volt. Kecskeméten született 1859-ben, amikor Kazinczy születésének száz-éves évfordulóját ünnepelte egész Magyarország.¹ Ki gondolta a gyermek-ifjú Váczyról, aki, Kazinczy „csillagzata alatt” született, hogy 27 éves korától haláláig Kazinczy szolgálatára hivatott. Az idén, Kazinczy születésének 225. évfordulóján meg kell emlékeznünk a 125 éve született Váczyról is, aki Kazinczyért, az ő életének, műveinek és különösen a levelezésének 21 kötetes feldolgozásával napjainkig a legtöbbet tette; az életét áldozta rá.

Kecskeméten tanult 1879-ig. Itt a Piarista Gimnáziumban érettségizett, utána a budapesti egyetem bölcsészkarán tanára volt Salamon Ferenc és Gyulai Pál. Ilyen felkészítéssel a budapesti Egyetemi Könyvtárban, majd a Múzeumi Könyvtárban dolgozott. Tanári állást is vállalt a Barcsay utcai gimnáziumban. Kiváló tehetségét, nagy szorgalmát elismerték; 1886-ban tagja lett az Akadémia Kazinczy Bizottságának és az Irodalomtörténeti Bizottságnak. 1908-ban az Akadémia levelező tagjának választotta. Tagja volt az Irodalomtörténeti Társaságnak, a Magyar Történelmi Társulatnak és a Magyar Philológiai Társaságnak. Dolgozott valamilyen korabeli irodalomtörténeti folyóiratnak és napilapnak. Hornyik József a Kecskeméti írók c. munkájában olvassuk: „Tanulmányai olyan tömeget tesznek ki, hogy Horváth Döme már 1890-ben azt az ajánlatot tette Váczy-nak: Szedjen össze 3 kötetre valót s ő a saját költségén kiadja.”² Ez a gyűjteményes kiadás nem jelent meg. Angyal Dávid kérésére Váczy a Ferenczi Zoltánnak írt levelében felsorolta, hogy az első, 1884-ben megjelent cikke óta hol adták ki az írásait. Elveszett a levélhez tartozó melléklet, amelyen Váczy a megjelent műveinek összeállítását közölte.³

Váczy János irodalmi érdeklődése Kazinczy korától távolabbi területre is elragadta, ugyanakkor emellett, állandóan töretlen szorgalommal, mikéi hűséggel megmaradt mindig Kazinczy Ferenc bűvkörében. Nyilvántartja Váczy ilyen tárgyú írásait a Kazinczy bibliográfia. Ezek, rövidebb-hosszabb tanulmányok, cikkek, ismertetések, a Pályám emlékeztetének kiadása, a kétkötetes Kazinczy Ferenc és kora c. nagy monográfia, amely akadémiai jutalmat érdemelt.⁴ A legnagyobb, legtöbb áldozatot követelte Kazinczy Ferenc levelezésének össze-

Váczy János
osztályfőnök

¹Az országos ünnepség eseményeinek városok szerinti felsorolását a Kazinczy Ferenc-bibliográfia tartalmazza. Összeáll.: V. Busa Margit, Miskolc, 1981. 100–110. old.

²Kecskemét, 1901. 81. old.

³Ferenczi Zoltán levelezése. Ld. MTAK Ms.326/j.

⁴Az I. kötet megjelent Bp., 1915. 639 p. A II. kötet kéziratban maradt. Ld. MTAK RUI 44/1–2. (Az I. kötet újrakiadásával és a II. kötet megjelentetésével foglalkozom.)

gyűjtése, feldolgozása bőséges jegyzeteléssel és a sajtó alá rendezés türelmes munkálataival. Ez utóbbi Váczy életműve, egy életet követelő szolgálat.

Emlékeztetünk arra, hogy Kazinczy is tervezte, de nem tudta elhatározni a levelezésének, vagyis az általa írt és a hozzá intézett levelek kiadását. Barátai biztatták, de a lelkiismerete ellenzte, nehogy valakit a levelekben közölt, esetleg kedvezőtlen véleményekkel megbántson. Váczy feldolgozása előtt csak néhány íróval folytatott levelezést adták ki.⁵

A levelezés és a kéziratok művek feldolgozásának jó szándéka Kazinczy halála után szinte azonnal elhatározott cél volt. Ugyanis az özevgy, Kazinczy kéziratának jegyzékét már 1831 őszén elküldte az Akadémiára. Bajza József, Schedel [Toldy] Ferenc és Szemere Pál akadémiai rendes tagokat bízták meg jelentéssel. Bajza és Schedel 1832-ben indítványozta, hogy a levelezésen, a kéziratban maradt műveken kívül, még a folyóiratokban megjelentek is kiadásra kerüljenek. A javaslatot az Akadémia 1833-ban megszavazta.

Kazinczy teljes levelezésének és összes műveinek kiadására az 1859-es év fordította a magyarság figyelmét. Ekkor Gyulai Pál a kolozsvári ünnepségen sürgette Kazinczy hagyatékának hozzá illő, méltó megjelentetését. Pesten, a Dessewffy Emil indítványán fellelkésült írók a Kazinczy-kiadványok költségeire csaknem ötvenezer forint gyűjtéssel megvetették a Kazinczy-alap tőkét. Még így sem kerülhetett sor a hagyaték kiadására, mert a nehéz anyagi körülmények között élő családtagoknak kellett juttatni a nyomtatásra szánt Kazinczy-alap pénzét.

A segélyezésektől és a széphalmi birtokra költött terhektől csak az 1870-es évek végén szabadult fel a Kazinczy-alap. Az Akadémia 1884-ben, még Váczy előtt, Nagy Sándor múzeumi könyvtárost bízta meg a levelezés feldolgozásával, akinek korai, 1886-ban bekövetkezett halála után, az akkor még alig elkezdett munkálatokat Váczy Jánosnak adták át. A Kazinczy-alap gondnoka Gyulai Pál ekkor lemondott a kiadás egyszemélyes felügyeletéről, így a Kazinczy-alapból Kazinczy Bizottság alakult a munkálatok irányítására. Elnöke Zichy Antal. Tagjai Heinrich Gusztáv, Beöthy Zolt és helyette 1889-től Ballagi Aladár. A Bizottság jegyzője Váczy János lett. Ez a Bizottság I. és II. osztályon belül három csoportba osztotta a Kazinczy-hagyatékot: 1. eredeti művek, 2. fordítások, 3. levelezés. Az eredeti műveket Beöthy Zoltira, a fordításokat Heinrich Gusztávra, a levelezést Váczy Jánosra bízták. A levelezést ítélték kiadásra legelsőnek, mert jól gondolták, hogy Kazinczy műveit legpontosabban csakis a saját levelezéséből előkerült forrásanyaggal jegyezhetik. Ez így igaz, ámde a Kazinczy Ferenc kritikái kiadás gondolata azóta napjainkig még csak fel sem merült.

Mikor már összegyűlt az óriási levelezés, maga a szövegközlés módja is sok gondosságot kívánt Váczytól. Kiténik ez Szilády Áronnak 1890. február 6-án írt leveléből: „A Kazinczy levelezésének 1. kizsedett ívét van szerencsém idemellékelve megküldeni s alázatosan kérem a Nagytiszteletű Urat: kegyeskedjék ezt főleg a kiállítás szempontjából bírálat alá venni s észrevételeit reá megtenni. Az orthographia az eredeti ugyan egészen: de ez alól a rövidítések kivételt képeznek. Hogy főleg a rövidítésekre nézve tájékozta magát a Nagytiszteletű Ur: idecsatolok az első szedésből 2 levelet, amelyeknek a 11. és 16. lapját méltóztatnék az idecsatolt egész iv megfelelő lapjaival összevetni. A különbség azonnal szembetűnik. Az egész levelezésben így óhajtanék eljárni annál is inkább, mert Szilágyi S., Fraknoi, Fejérfataki és Nagy Gyula uraknak is ez a véleménye. Minden apró rövidítést zárójellel megjelölni: szerintük egészen neveltséges eljárás. Kegyeskedjék a Nagytiszteletű Ur becses nézetét erre vonatkozólag is pár sorban velem közölni és ez ívet lehetőleg mennél előbb hozzám visszajuttatni.”⁶ Így alakult ki a 21 kötetes levelezés szövegközlésének írásformai megoldása.

Váczy elkészült a Kazinczy-levélezés feldolgozásával. Az 1. kötet 1890-ben, az utolsó, 21. kötet 1911-ben jelent meg. Valamennyi kötet legalább 600 lap terjedelmű, a levelek keltezésének időrendjében, 1763-tól 1831-ig, részletes magyarító jegyzetekkel. A névmutató a levélírók betűrendjében, a legfontosabb személyi adataik és műveik feltüntetésével készült. A 21 kötet összesen 5393 levelet tartalmaz. Nem tudjuk hová lett, hol lappang, megvan-e még valahol Váczy János Kazinczy levelezésének feldolgozásához összegyűjtött, bizonyosan óriási jegyzetapparátusa. Csak kis töredékét őrzi az Akadémia Kézirattára.

Mit jelentett Váczy életében a Kazinczy-levélezés 25 évig tartó összegyűjtése és megjelentetése? — az tudja csak, aki hasonló munkán évekig dolgozott. Kortársai értékelték Váczy áldozatos munkásságát. Gesztési János az Új Nemzedék hasábjain Váczy János halálára c. nekrológjában felveti a kérdést, vajon tudta-e Váczy, mit jelent ez a vállalkozása: „Tudta-e mit jelent az, elföldelni magát e roppant levelezés irdatlan rengetegébe, lelkének ívét apró adatok, összehasonlítások, címek és nevek száraz kutatásával, idézgetéssel és másolással, bibliográfiával és cédulázgatással örökre lelohasztani? Egy hátatlan munka láthatatlan érdemrendét viselni, lemondani a külső érvényesülés és méltánylás díszeről, irodalmi testületet és nyilvánosság erőtől tapsárol, egyetemi katedrák fényéről? Csak egy valaki tudta

⁵V. Busa Margit: Kazinczy Ferenc munkáinak kiadástörténete. [A halála után kiadott művek.] Ld. OSZK Évkönyv, 1959. Bp., 1961. 321—343. old.

⁶Szilády Áron levelezése. Ld. MTAK 685/1952.

— folytatta Gesztesi — maga Kazinczy Ferenc.¹⁷ Sebestyén Gyula, a Nemzeti Múzeum akkori igazgatója, ennek a kutatómunkának irodalomtörténeti jelentőségét értékelte Váczy koporsója előtt Kecskeméten 1918. augusztus 3-án: „Bármikor is következzenek el azok az idők, amelyben Kazinczy korának irodalomtörténeti épülete elkészül, azt már most pontosan megállapíthatjuk, hogy a tudománynak hozzá felhasznált hatalmas faragott kövein mindig rajta találhatók lesznek Váczy János mesterjegyei.”¹⁸

Váczy halála után kilenc év alatt előkerült 255 ismeretlen, illetve folyóiratokban, napilapokban szétszórta megjelent Kazinczy-levelezés. Az Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának felügyelete alatt Harsányi István dolgozta fel és adta ki 1927-ben. Ez lett a levelezéssorozat 22. kötete, azaz I. pótkötete. Az 1764-től 1831-ig irt leveleket tartalmazza. Harsányi követte Váczy szerkesztésének és sajtó alá rendezésének módszerét. Folytatta a levelek sorszámozását, így a levelek száma 5648-ra emelkedett.

Az 1927-ben kiadott kötet óta 1959-ig összegyűlt 284 addig kötetben meg nem jelent, 1782-től 1831-ig irt levelezés. Kéziratok levelek, illetve periodikumokban maradtak ránk. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének kiadásában jelent meg 1960-ban. Feldolgozta Berlász Jenő, V. Busa Margit, Cs. Gárdonyi Klára és Fülöp Géza. Követték az eddigi kötetek elrendezési módját, folytatták a levelek sorszámozását, így 5933 kötetben kiadott levelet számlálhatunk. Ez a levelezéssorozat 23. kötete, azaz a II. pótkötet.

A még lappangó Kazinczy-levelek felkutatását 1960 után e sorok írója folytatta, rövidebb-hosszabb megszakításokkal. Az utóbbi években vált ez a munka folyamatosná, és már előkerült 155 kézirat és szétszórta, periodikumokban kiadott levelezés. Még nem volt arra lehetőség, hogy a vidéki levéltárakban és könyvtárakban Kazinczy-levelezést keressek. Az eddig előkerült levelek a budapesti nagykönyvtárak kéziratáraiból, mikrofilm-állományából, múlt századi periodikumokból és az 1960 óta publikált levelekből gyűlt össze.

Nem lenne teljes az immár 24 kötetes baráti levelezés, ha nem kerülne kiadásra Kazinczy iskolafelügyelősége és vármegyei szolgálata idején irt hivatalos levelezése. Váczy az ilyen egységes tárgyú leveleket külön kötetbe tervezte. A baráti levelezés gyűjtése közben megtalált hivatalos leveleket cikkeiben adta ki.

A meglévő hivatalos levelek legnagyobb részét Benda Kálmánnak köszönjük, mert a saját anyaggyűjtését, a Sárospataki Nagykönyvtárban őrzött levelek, iratok másolatát engedte át feldolgozásra és kiadásra. A Sátoraljaújhelyi Állami Levéltárban van a hivatalos levelezés nagyon jelentős része. A levéltár igazgatója, Hógye István, a hagyaték gondnoka a saját munkájával vesz részt a kötetünk munkálataiban. Az Országos Levéltárban olyan sok felkutatásra és feldolgozásra váró hivatalos levelezés van, hogy ezt a munkát rajtam kívül még majd Alszegehy Zsoltné és Fülöp Géza fogja elvégezni. Jelenleg több mint 300 hivatalos levelünk van, a sátoraljaújhelyi kéziratokat nem számítva.

A hivatalos levelezés felkutatása behatárolt területre korlátozódik; a II. József idején tíz tankerületre osztott Magyarországból Kazinczyhoz tartozott a III. és IV. kerület, Kassa és Ungvár székhellyel. A budapesti Országos Levéltárban a kancelláriai és helytartótanácsi iratokon kívül a fenti országrészek könyvtáraiban és levéltáraiban kell keresni a hivatalos intézkedés iratait. Ezek a magyarországi iskolatörténet és vármegyei ügyintézés tanulmányozásához tartalmazznak fontos adatokat.

Sokkal nehezebb munka a folyóiratot pótló, baráti levelezés felkutatása, mert Kazinczy hazánk egész területén élő, valamennyi jelentős személyiséggel és külföldi barátaival is levelezett. A levélírók tudósították egymást a legtávolabbi tájak irodalmi, művészeti, történelmi, politikai és társadalmi eseményeiről. Ez a levelezés a korszak nélkülözhetetlen adatforrása. Az újabban előkerült baráti leveleket a 23 kötetben megjelentekhez számítva, immár több mint 6000 baráti levelet számlálhatunk, és még így sem teljes a gyűjtemény, sok levélhez hiányzik a válaszlevél. Sajnos, a háborúk folyamán felbecsülhetetlen értékű családi levéltárak semmisültek meg, a levelezések szétszórták. Szerencsés esetben könyvtárakba vagy levéltárakba kerültek, ám lehetnek az irodalommal nem foglalkozó, de a régiségeket

¹⁷1918. augusztus 22. 29. sz. 25. old.

¹⁸Sebestyén Gyula I. tag beszéde Váczy János I. tag ravatalánál a kecskeméti r. kath. temetőben. Ld. Akadémiai Értesítő, 1918. XXIX. kötet 423—424. old.

¹⁹Engedjék meg a Honismeret olvasói, hogy segítségüket kérhessem Kazinczy baráti és hivatalos levelezésének és Kazinczy levelezésének felkutatásához. Érezzék át velem együtt a feladat jelentőségét, meg kell tennünk mindent a levelezések összegyűjtéséért. Szíveskedjenek a kéziratok lelőhelyéről értesíteni. A jó szándékukat is hálásan köszönöm. (Budapest, 1023 Árpád fejedelem útja 45.)

megbecsülök tulajdonában is, ez utóbbi esetben csak a szövegközlés engedélyét kérjük. Ennyi levelezés, és távolról sem teljes. Nagy gond, hogy hol, merre keressük a Kazinczy által irt és a hozzá intézett leveleket.

A most készülő baráti levelezés kötetében, de ennek különálló részeként Kazinczy Ferencné, gr. Török Sophie levelezésének kiadását is tervezem. Ez az eddig összegyűlt, mintegy 80 levél, nemcsak az elárvult Kazinczy-család életkörülményeit mutatja be, hanem Kazinczy kéziratos hagyatékának kiadástörténetéhez nélkülözhetetlen fontos adatokat tartalmaz. Az özvegy nagy gonddal és felelősségtudattal őrizte, rendezte a kéziratokat, levelezett biztonságos elhelyezésük és kiadásuk érdekében.⁹

V. Busa Margit

Nádasdy Ferenc tábornagra emlékezve*

Ma már csak egyes gyűjteményes kötetek lapjain lelhető fel az az egykor közismert XVIII. századi magyar toborzóének, amelynek egyik strófája így hangzik: „Nádasdy közlegényből/ Ment fel marsallságra,/ Mivel sokszor fűzött burkust/ A magyar pórázra.” Arról, akinek példájával igyekeztek két évszázada a katonaélethez kedvet ébreszteni, két emberöltőnél is hosszabb ideje nem jelent meg tudományos igényű életrajz.¹ Pedig nem akármilyen pálya felvázolására nyílik alkalom.

Fogarasi Nádasdy Ferenc gróf az egyik legelőkelőbb dunántúli arisztokrata család sarja volt ugyan, azonban szülei és testvéreivel együtt mindent magának kellett kivívnia és megszerznie. Hasonnevű nagyatyja, az országbíró, ugyanis annak a szerencsétlen kimenetelű Habsburg-ellenes függetlenségi mozgalomnak volt egyik kulcsfigurája, amelyet máig Wesselényi-összeesküvés néven ismer a közvélemény. (A sárvári Nádasdy-várkastély az ő izlését őrizte meg, és az ebben működő múzeum az ő nevét viseli.) A mozgalom elbukásakor a bécsi udvar a nagyatyát fő- és jószágvesztésre ítélte, feje 1671-ben hullt le a bakó csapása nyomán. Közleményünk hősnéke ugyancsak hasonnevű atyja a katonai pályát választotta, és a Habsburg-hadakban való helytállása révén nemcsak lovassági tábornoki rangig emelkedett, hanem bizonyos birtokadományokhoz is jutott a magyar—osztrák határvidéken.

Schrattenbach Róza grófnővel kötött házasságából fia született 1709. szeptember 30-án a stájerországi Regeden (Radkersburg), ahol a családnak városi háza volt. Megjegyezzük, hogy a korai életrajz téves adata alapján a születési időpontot mindmáig valamennyi kézikönyv 1708-ra teszi, míg szülőhelynek sok esetben Felső-Lendvát nevezik meg. Az utóbbi tévedés azon alapul, hogy ez az akkori Vas vármegyei helyiség vált a XVIII. század elején a Nádasdy család birtokainak székhelyévé, nem pedig az akkori Zala vármegyei Alsó-Lendva, ahogyan némely szerzők vélték!²

A gyermek Nádasdy Ferenc életének első időszakát így Felső-Lendván töltötte el, ott nevelkedett. Egészen korán, apja példájára, a katonai hivatást választotta. Forrás hiányában még ma sem tudjuk, mikor állt be huszárnak. A bevezetőben idézett toborzó arra enged következtetni, hogy esetleg — a kor szokásainak megfelelően — tízévesen már ezredfi lehetett az egyik, apja alárendeltségében levő kötelékben. Ezt erősíti meg, hogy az első ismert adat szerint 1727-ben, tehát 18 évesen nevezték ki kapitánynak a Splényi-huszárezredben. A még feltáratlan nyolc év alatt érthette el a kornétási (zászlósi) kinevezést és a hadnagy elöléptetést, hogy azután immár egy század élére kerüljön.

Nagyszerűen elsajátíthatta mindazt, amit egy huszártisztnek tudnia kellett. Ezt a kettős lengyel királyválasztást követően 1733-ban kirobbant lengyel örökösödési háborúban³ számtalan

*Képét lásd a hátsó borítón (Szerk.)

¹A máig alapul vett életrajz: *Thurzó K.*: Fogarasi Nádasdy Ferenc gróf tábornagy, a katonai Mária Terézia-rend nagykeresztese (1709—1783). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1915. 1. old.

²Ez annál érthetlenebb, mert a Nádasdy-levéltárban való kutatása alapján helyesbítéseit azonnal közölte *Sebestyén J.*: Adatok gróf Nádasdy Ferenc tábornagy életrajzához. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1917. 13. old. Vö.: *R. Horváth J.*: Gróf Nádasdy Ferenc és a Nádasdy-levéltár. Századok, 1888. 412. old. is.

³Ezzel kapcsolatosan lásd: *Zachar J.*: Leszczyński Szaniszló lengyel király és a magyarok. *Honismeret*, 1980/4. 33 old.